

РОЗДІЛ 4
ТРАНСФОРМАЦІЯ ВІЙСЬКОВОЇ ОСВІТИ У ШКІЛЬНІЙ
СИСТЕМІ ПОЛЬЩІ В УМОВАХ СУЧАСНИХ БЕЗПЕКО-
ВИХ ВИКЛИКІВ:
ДОСВІД ТА ПЕРСПЕКТИВИ АДАПТАЦІЇ

Лазурко Л. М.

ВСТУП

Сучасна система європейської безпеки зазнала суттєвих трансформацій упродовж останніх десятиліть, що пов'язано з відновленням мілітарних загроз на континенті та переглядом підходів до національної оборони. Одним із ключових чинників цих змін стала ескалація агресивної політики Російської Федерації, символічним маркером якої вважається Мюнхенська промова В. Путіна 2007 р. Подальші події, зокрема війна проти Грузії (2008 р.) та України (з 2014 р.), актуалізували проблему формування ефективних механізмів безпекової підготовки громадян, у тому числі через систему освіти.

У цьому контексті особливої уваги заслуговує досвід Республіки Польща, яка, перебуваючи у зоні потенційних безпекових ризиків, здійснила послідовну трансформацію підходів до військово-патріотичного виховання молоді. Польська модель вирізняється поєднанням інституційної підтримки держави, інтеграції військових структур у освітній процес та гнучкого реагування на зовнішньополітичні виклики. Важливим етапом цього процесу стало впровадження уніформованих (парамілітарних) класів, подальша їх стандартизація у межах програми «Сертифіковані військові уніформовані класи», а також інституціоналізація військової підготовки через створення «Підрозділів військової підготовки».

Окрім формальної шкільної освіти, у Польщі активно розвиваються додаткові формати підготовки громадян до дій у кризових ситуаціях, зокрема через короткострокові навчальні курси та добровільні програми військової підготовки. Такий комплексний підхід спрямований не лише на формування кадрового резерву збройних сил, але й на підвищення загального рівня стійкості суспільства.

Метою цієї статті є аналіз еволюції військової освіти у польській шкільній та позашкільній системі, виявлення її ключових ха-

рактик та оцінка можливостей використання цього досвіду для вдосконалення освітньо-безпекових практик в Україні в умовах триваючої війни та необхідності зміцнення оборонного потенціалу держави.

1. Передумови та чинники трансформації військової освіти в Польщі

Агресивна військово-політична діяльність Російської Федерації на початку XXI ст. актуалізувала проблему безпеки у країнах Балтії та Центрально-Східної Європи. У міру наростання рівня військової напруги на пострадянському просторі, виопушлилися безпекові проблеми всередині держав регіону, занедбані від часу зникнення з карти світу СРСР і долучення їх до Північно-Атлантичного союзу.

Однією з таких «безпекових реакцій» стала ревізія шкільних освітніх програм, спрямованих на формування готовності молоді до військової активності, адже, на тлі демографічної кризи, гостро постала проблема кадрових резервів¹⁸⁶. У цьому контексті вельми цікавим є досвід Польщі, де ще у 2013 р. було прийнято «Стратегію розвитку національної безпеки Республіки Польща»¹⁸⁷. У ній визначалися цілі та принципи розвитку системи національної безпеки у середньостроковій перспективі – до 2022 р. Автори зосередилися на зовнішній військовій безпеці, підкреслюючи важливість альянсів та розбудови національного цивільного й військового потенціалу. Останнє включало в себе і впровадження основ безпекової освіти у шкільний навчальний процес. Для реалізації цього у 2014 р. колективом Академії національної оборони було розроблено «Програмно-організаційну концепцію включення військових класів у старших класах середньої школи в процес підготовки кадрового резерву Збройних сил Польщі»¹⁸⁸. Основою

¹⁸⁶ Журба К. Зарубіжний досвід підготовки школярів до захисту своєї країни. *Нова педагогічна думка*. 2022. Вип. 3 (111). С. 107–111. DOI: 10.37026/2520-6427-2022-111-3-107-111

¹⁸⁷ Strategia Rozwoju Systemu Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej–2022. Warszawa, 2013. 80 s. URL: <https://www.prawo.pl/akty/m-p-2013-377,17989738.html>

¹⁸⁸ Konarski L., Koter M., Loranty K., Mazurek M., Skrabacz, A., Urych I. *Konsepca programowo-organizacyjna włączenia klas wojskowych szkół*

реалізації цієї концепції стало впровадження у шкільну освіту країни «уніформованих (парамілітарних) класів (klas mundurowych)».

Вивчення сучасного досвіду Польщі у підготовці шкільної молоді до захисту своєї країни, з урахуванням актуальної ситуації в Україні та світі, може бути корисним для удосконалення вітчизняних підходів у цій сфері.

Тривалий час у системі європейської освіти військова підготовка як предмет не була актуальною. Сьогодні ситуація докорінно змінилася, адже мілітарна загроза на Європейському континенті з малоймовірної стала вповні реальною і готовність до неї різних країн потребує осмислення. До окремих аспектів питання військової підготовки юнацтва в Польщі зверталася українська дослідниця К. Журба¹⁸⁹, патріотичне виховання ставало предметом вивчення В. Волкова¹⁹⁰ та Т. Пахотіної¹⁹¹. З поміж польських дослідників, що піднімали питання військової освіти відзначимо К.М. Зачек-Зачинського¹⁹², П. Рашевського¹⁹³, В. Закшевського та

ponadgimnazjalnych do procesu szkolenia rezerw osobowych Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej. *Klasy mundurowe. Od teorii do dobrych praktyk*. Warszawa: Akademia Obrony Narodowej, 2016. S. 127.

¹⁸⁹ Журба К. Зарубіжний досвід підготовки школярів до захисту своєї країни. *Нова педагогічна думка*. 2022. Вип. 3 (111). С. 107–111. DOI: 10.37026/2520-6427-2022-111-3-107-111; Журба К., Канішевська Л. Оборонна освіта та допризовна підготовка молоді в країнах НАТО (досвід Польщі). *Наука і техніка*. 2025. Вип. 6 (47). С. 528–537. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6025-2025-6\(47\)-528-537](https://doi.org/10.52058/2786-6025-2025-6(47)-528-537)

¹⁹⁰ Волков В. Національно-патріотичне виховання: сучасний зарубіжний досвід для України. *Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії*. 2020. Вип. 28. С. 31–35. DOI: <https://doi.org/10.30970/2307-1664.2020.28.4>

¹⁹¹ Пахотіна, Т. Патріотичне виховання в Республіці Польща: нормативні засади. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2021. № 3 (107). С. 510–519. DOI 10.24139/2312-5993/2021.03/510-519

¹⁹² Zaczek-Zaczyński K. M. Przystosowanie wojskowe i obronne młodzieży polskiej. *Wiedza Obronna*. 2000. N 2. S. 109–118.

¹⁹³ Raszewski, P. Legia mocno terytorialna. *Polska Zbrojna*. 2017. N 6. S. 26–28.

М. Фурдину¹⁹⁴. Динамічність сучасної військово-політичної ситуації у світі зумовила необхідність системного спостереження та наукового осмислення особливостей впровадження військової підготовки у школах у наслідок чого постали перші колективні монографічні опрацювання проблеми¹⁹⁵.

2. Еволюція військової підготовки у шкільній системі Польщі (1990-ті – 2016 рр.)

З початку 1990-х рр. у школах Польщі було скасовано військово-підготовку, обов'язкову в період ПНР, головною метою якої було формування навичок у сфері захисту від зброї масового знищення, а також співпраці в рамках цивільної оборони та різних підрозділів і служб самооборони¹⁹⁶.

Натомість запроваджувалися більш актуальні для реалій часу курси самооборони. Та, після підписання у 1994 р. Угоди про співробітництво між Міністерствами оборони і освіти, вже у 1998 р. у рамках освітньої реформи у якості експерименту почали створюватися окремі класи з військової підготовки. Ця ініціатива доволі прихильно була сприйнята суспільством і станом на 2000 р. діяло вже 100 класів у яких навчалось 2500 осіб¹⁹⁷. У цьому ж році було організовано й перший центральний навчальний табір, у якому отримані теоретичні знання та практичні навички закріплювалися в «польових умовах».

Проте далі експерименту справа не пішла. Вважається, що на цьому етапі концептуальною проблемою такого навчання була його

¹⁹⁴ Zakrzewski W., Furdyna M. Udział studentów ochotników w realizacji programu „Legia Akademicka” wyrazem patriotycznych postaw młodzieży. *Studia Administracji i Bezpieczeństwa*. 2020. N 8. S. 63–72.

¹⁹⁵ Urych I., Mocarski A. *Edukacja wojskowa młodzieży. Na gruncie teorii i doświadczeń*. Akademia Sztuki Wojennej, 2023. 296 s.; Śliwowski B., Klonowska I. *Edukacja paramilitarna jako potencjał kadr dla służb mundurowych*. Łódź: Łódź University Press, 2025. 104 s. DOI: <https://doi.org/10.18778/8331-717-5>

¹⁹⁶ Falkowski, Z. *Zarys problematyki edukacji obronnej młodzieży w latach 1946–1990. Klasy mundurowe. Od teorii do dobrych praktyk*. Warszawa: Akademia Obrony Narodowej, 2016. S. 64–65

¹⁹⁷ Urych I., Mocarski A. *Edukacja wojskowa młodzieży. Na gruncie teorii i doświadczeń*. Akademia Sztuki Wojennej, 2023. S. 130.

зорієнтованість на діяльність територіальної оборони, відтак навчання школярів у класах військового профілю було, більшою мірою, зорієнтоване на безпеку і оборону, а не на військову діяльність. Проблеми у фінансуванні та труднощі у організації опіки над такими класами з боку військових частин, котрі на початку 2000-х рр. переформатовувалися і скорочувалися, також не сприяли продовженню експерименту¹⁹⁸.

До теми впровадження військової освіти повернулися у 2008 р., коли між Міністерствами оборони та освіти було підписано чергову Угоду про співробітництво, спрямовану на формування громадянської, патріотичної та безпекової освіти школярів. Її результатом стало запровадження у середній і старшій школі курсу «Освіта для безпеки (Edukacja dla bezpieczeństwa)» (1 година в тиждень). У цей час у польському суспільстві зросло зацікавлення спеціалізованими парамілітарними класами, адже навчання у них давало перспективу отримання відповідної професії (поліцейського, пожежника). Але найперше у цьому були зацікавлені адміністрації шкіл, котрі на тлі загострення демографічних проблем, відчутно втрачали контингент і змушені були конкурувати на ринку освітніх послуг.

Станом на 2014 р. у Польщі діяла 241 школа, що впроваджували парамілітарні новації у освітній процес. Як вважають дослідники, навчання у таких спеціалізованих класах мало позитивний вплив на учнів, котрі мали можливість стати більш дисциплінованими, відповідальними, зорганізованими, громадсько активними і фізично підготовленими¹⁹⁹. Станом на кінець 2015 р. у старших школах Польщі в уніформованих класах різного напрямку підготовки навчалось біля 50 тис. учнів²⁰⁰.

Однією з найбільших проблем тогочасних парамілітарних і мілітарних класів була неузгодженість та різномірність освітніх програм, що ставило під сумнів їх результативність: «Основою навчання в цих класах були програми, що містили навчальний

¹⁹⁸ Urych I., Mocarski A. Edukacja wojskowa młodzieży... S. 130-131.

¹⁹⁹ Urych I., Mocarski A. Edukacja wojskowa młodzieży... S. 132.

²⁰⁰ Smyrgała D. Odpowiedź Podsekretarz Stanu w Ministerstwie Obrony Narodowej na interpelację nr 14161 w sprawie pilotażowego programu MON dla klas mundurowych, Warszawa, 4.01.2018. URL: <http://www.sejm.gov.pl/sejm8.nsf/InterpelacjaTresc.xsp?key=1621C30A>

зміст та навички, визначені в основній програмі загальної (професійної) освіти старших класів середньої школи, та власні програми педагогічних інновацій, розроблені переважно вчителями. Зміст навчання в цих програмах часто був неадекватним сучасним військовим знанням або неналежно підібраним з методологічних міркувань (невідповідним методології військової підготовки). Програми класів військовослужбовців у формі в окремих школах відрізнялися кількістю годин, відведених на військову освіту, а в деяких випадках деякі теми не стосувалися військового змісту»²⁰¹ [13, 92].

3. Інституціоналізація та стандартизація військової освіти (2017–2020 рр.)

Для виправлення ситуації у березні 2017 році Міністерством національної оборони було ініційовано пілотний проект програми підтримки старшої школи «Сертифіковані військові уніформовані класи» (Certyfikowane Wojskowe Klasy Mundurowe) для спеціальної парамілітарної підготовки учнів закладів загальної середньої освіти²⁰². На тлі зростаючих після російського вторгнення в Україну загроз, учнів цих класів держава почала розглядати як потенційний кадровий резерв, котрий не має належного застосування. Метою проекту стало напрацювання уніфікованої навчальної програми для усієї країни, котра би відповідала очікуванням учнів та стала джерелом наповнення резерву особового складу Збройних сил Республіки Польща. Відтак військову освіту необхідно було систематизувати та стандартизувати (узгодивши з завданнями базової підготовки солдата) та забезпечити навчально-методичними матеріалами і інструкторами.

У березні 2017 р. було напрацьовано програмну рамку курсу «Військова освіта» (котру визначили як галузь інноваційної педагогіки). У травні того ж року до проекту було запропоновано до-

²⁰¹ Urych I., Mocarski A. Edukacja wojskowa młodzieży ... S. 92.

²⁰² Wojskowe Centrum Rekrutacji. URL: <https://wcrwarszawa-praga.wp.mil.pl/pozostae-2017-01-16-v/projekty-mon/klasy-wojskowe/#:~:text=Co%20dalej%20z%20Certyfikowanymi%20Wojskowymi,Mundurowe%2C%20kt%C3%B3re%20stopniowo%20b%C4%99d%C4%85%20wygaszane.>

лучитися школам, подавши заявку, узгоджену з педагогічними та батьківськими радами. Безпосередньою реалізацією займалося Управління з питань оборони Міністерства національної оборони за участю науковців з Академії військового мистецтва.

У перший 2017–2018 навчальний рік до експерименту було залучено 58 старших шкіл, визнаних спроможними (після оцінки навчальної та матеріально-технічної бази) для його реалізації. Навчання тривало два роки і охоплювало учнів других і третіх (випускних) класів старшої школи. Воно відбувалося у три етапи: теоретичне навчання та практичні заняття (три півріччя), у четвертому (випускному) півріччі – військова спеціалізація для повнолітніх (за бажанням) та короткотривалі військові навчання, що закінчувалися складанням присяги з присвоєнням статусу солдата-резервіста.

Навчання, відтак, складалося з теоретичної та військово-польової підготовки у військовому таборі на полігоні. Загалом це 185 год. підготовки з учителем курсу «Військова освіта» та 30 год. самопідготовки²⁰³. Теоретична підготовка проводилася у одному семестрі передвипускного та у двох семестрах випускного класу в школі та охоплювала питання, пов'язані з обороною, військовою історією, стройовою підготовкою, нормативними актами та іншими військовими предметами. На це відводилося 140 год. (30 лекційних і 110 практичних). Практичні заняття включали вправлення на стрільбищі, тренувальні табори, тактику, виживання та надання першої медичної допомоги²⁰⁴. У останньому півріччній старшої школи на підготовку до випускного іспиту відводилося 45 год. (15 лекційних і 30 практичних).

У відповідності до цілей зміст програми «Військова освіта» ділився на тематичні блоки:

– Базова громадянська та військова освіта (22 години): військові статuti та стройова підготовка, громадянська освіта, військова дисципліна;

²⁰³ Mika M. Program nauczania dla szkół ponadgimnazjalnych przedmiotu «Edukacja wojskowa», Warszawa, 2017.

²⁰⁴ Certyfikowane Wojskowe Klasy Mundurowe. URL: <https://www.gov.pl/web/obrona-narodowa/pilotazowy-program-dla-klas-mundurowych>

– Бойова підготовка (140 годин): тактика, вогнепальна підготовка, військова розвідка, інженерна та саперна підготовка, захист від зброї масового ураження, загальна протиповітряна оборона, зв'язок, знання місцевості, захист та оборона об'єктів, фізичне виховання, медична підготовка;

– Логістична підготовка (6 годин): конструкція та експлуатація військової зброї та техніки, логістика, охорона навколишнього середовища, пожежна безпека та охорона праці;

– Юридична підготовка (5 годин): юридична підготовка, захист секретної інформації;

– Оцінювання рівня підготовки (12 годин): тест»²⁰⁵.

Впродовж наступних років програма удосконалювалася, наприклад з практичних занять з військової підготовки 4 навчальні години перенаправлялися на заняття з логістичного забезпечення. Було відкореговано й назву проекту: «Пілотна програма...» стала називатися «Програмою сертифікованих уніформованих класів».

Прикметною особливістю цієї програми стала узгодженість її основних позицій (і теоретичних, і практичних) з «Програмою підготовки територіальної оборони» та «Програмою базової підготовки Збройних Сил Польщі»: одна година на тиждень теорії і дві – практичних занять, організованих військовою частиною, що опікувалася певною школою. Ця опіка полягала у наданні локацій для занять (полігонів) та персоналу (інструкторів), але нею не було передбачено уніфікованих стандартів практичних занять. На військових покладалася і частина витрат, що оформлювалися як субсидії для шкіл, і завдяки чому підтримувалася додаткова система пільг для учнів, фінансувалося придбання форми і спорядження. Для цього впроваджувалася система договорів між школою та військовою частиною. Випускники програми після завершення навчання отримували сертифікати, а оцінка за курс «Військова підготовка» фіксувалася у атестаті. Це давало випускникам програми певні переваги: 1) можливість скороченого курсу військової підготовки, котрий завершується складанням присяги; 2) пріоритетністю при зголошенні на військову службу; 3) додаткові бали при вступі на військове навчання²⁰⁶.

²⁰⁵ Mika M. Program nauczania...

²⁰⁶ Mika M. Program nauczania ...

Згідно з даними Управління з питань оборони, 58 середніх шкіл взяли участь у першому випуску цієї програми Міністерства національної оборони, впровадивши її у 83 уніформовані класи зі 1696 учнями. Впродовж перших трьох років діяльності проекту кількість спеціалізованих шкільних класів подвоїлась (з 58 до 128): у 2018 р. до діючої програми долучилося ще 50, а у вересні 2019 – 16 шкіл. Станом на 2019 р. кількість учнів, задіяних у програмі зі 124 шкіл (313 класів) сягнула майже 7 тис.²⁰⁷ До проекту було залучено 91 військову частину та інші воєнізовані підрозділи (наприклад – Сили територіальної оборони).

У вересні 2020 року розпочався четвертий останній набір на програму «Сертифіковані уніформовані класи». Право на участь у ньому отримали лише ті школи, які вже брали участь у попередніх наборах і виявили зацікавленість у продовженні. Таких шкіл виявилось 109, ще двом десяткам закладів було відмовлено у зв'язку зі згортанням цього проекту.

У тому ж 2020 р. паралельно з програмою «Сертифіковані військові уніформовані класи» стартував проект «Підрозділи військової підготовки» («Oddziały Przygotowania Wojskowego»), який, зрештою, замінив програму уніформованих класів²⁰⁸. Програма «Підрозділи військової підготовки» була запроваджена у школах у 2020–2021 навчальному році у відповідності до поправок до Закону про освіту, прийнятих сеймом 1 січня 2020 р. Вони містили положення про військові класи, що тепер отримали назву «військові навчальні підрозділи». Відтак класи військової підготовки стали включені до системи національної освіти, а Міністерство національної оборони отримало вплив на організацію та формат занять з військової освіти (включаючи визначення норм наповненості класів, мінімальну кількість теоретичних та практичних занять), а також на умови проведення практичних занять. Особливістю цієї програми став більший акцент на практичній підготовці і тіснішій співпраці з військовими частинами. Зокрема навчання на цій програмі завершується 50-годинним тренувальним табором, який проводиться на початку останнього навчального року.

²⁰⁷ Журба К. Зарубіжний досвід підготовки школярів до захисту своєї країни. *Нова педагогічна думка*. 2022. Вип. 3 (111). С. 110.

²⁰⁸ Glińska P. Klasy wojskowe po nowemu. *Polska Zbrojna*. 2019. URL: <https://polska-zbrojna.pl/home/articleshow/29081>

Програма «Сертифіковані військові уніформовані класи» була пілотним проектом – засобом перевірки доцільності повернення в польську школу військової освіти старшокласників. Її запровадження та кількарічна реалізація дала позитивні результати у напрацюванні організації навчального процесу, злагожденості на рівні урядових інституцій та дозволила апробувати і відкоригувати навчальний матеріал. Не менш важливе значення мало й напрацювання правової бази запровадження військової освіти у школі.

4. Сучасні моделі військово-безпекової підготовки та їх значення для формування оборонного потенціалу

24 вересня 2024 р. Міністерство освіти та виховання Польщі опублікувало відозву про запровадження програми під назвою «Edukacja z wojskiem» («Освіта з армією»)²⁰⁹. Документ опирається на «Закон про освіту» Республіки Польща. Метою цього проекту стала організація військових занять у школах різного ступеню (початкова, середня) і характеру (від мистецьких закладів до професійних шкіл), окрім спеціальних початкових та спеціальних середніх, організованих при медичних закладах. Програма не поширюється на VIII класи початкової школи та I класи середньої школи, де впроваджується предмет «Освіта з питань безпеки».

Проект «Освіта з армією» реалізується у співпраці Міністерства національної оборони та Міністерства освіти та виховання. У програмі передбачено три навчальні блоки. Навчають учнів основам поведінки в ситуаціях загрози та кризи – таким як надання медичної допомоги, основи евакуації, поведінкові реакції на тривогу та інше – військові. У пілотному наборі було зареєстровано три тисячі шкіл і він тривав з 6 травня по 20 червня 2024 р. Навчання пройшло 90 тис. учнів. Другий набір відбувся у тому ж році і тривав з 21 листопада по 13 грудня, а до його проведення було залучено 1350 шкіл (40 тис. учнів). Третій набір тривав з 12 травня по 20 червня 2025 р. Заявки подали 2500 шкіл і навчання

²⁰⁹ Komunikat Ministra Edukacji z dnia 17 kwietnia 2024 r. o ustanowieniu przedsięwzięcia pod nazwą “Edukacja z wojskiem”. URL: <https://www.gov.pl/web/edukacja/edukacja-z-wojskiem>

пройшли 80 тис. учнів. Назагал на даний момент 210 тис. учнів з майже 7 тис. шкіл пройшли навчання за програмою «Освіта з армією».

За результатами пілотного набору було включено до основних напрямків реалізації освітньої політики держави у 2024–2025 навчальному році, зокрема напряму «Школа як місце громадянського виховання, формування соціальної та патріотичної позиції, відповідальності за регіон та батьківщину. Освіта для безпеки та захисту». Сам проєкт зорієнтований на: 1) підвищення обізнаності дітей та молоді у сфері безпеки; 2) формування відповідної поведінки в надзвичайних ситуаціях; 3) вивчення та застосування принципів реагування в надзвичайних ситуаціях, включаючи прямі загрози життю та здоров'ю; 4) набуття навичок поведінки в надзвичайних ситуаціях; 5) підвищення інтересу учнів до питань, пов'язаних з обороною; 6) навчання безпечної навігації в Інтернеті та критичному аналізу інформації, доступної в мережі.

Для участі у проєкті певної школи органи місцевого самоврядування чи міністерства, що їм підпорядковуються різні заклади (наприклад, мистецькі), повинні подати заявку. На підставі сформованого списку шкіл визначаються ті, у яких можуть відбуватися зустрічі з військовими і за це відповідає Міністерство національної оборони. Регламентовано у відозві також кількість шкіл, що можуть бути задіяних у проєкті та передбачено необхідність «зворотного зв'язку» – учасники водночас мають взяти участь у дослідженні ефективності такого навчання.

За умовами реалізації проєкту усі заняття проводять військово-службовці Збройних Сил Республіки Польща, призначені Міністром національної оборони. А на зустрічі до старшокласників запрошуються виключно учасники бойових дій (ветерани закордонних операцій), також призначені Міністром національної оборони. Організаційну площадку для цього надають шкільні адміністрації, а самі зустрічі проводяться у присутності вчителя цієї школи, який несе відповідальність за учнів та їхню безпеку під час цих занять²¹⁰.

²¹⁰ Komunikat Ministra Edukacji z dnia 17 kwietnia 2024 r. o ustanowieniu przedsięwzięcia pod nazwą “Edukacja z wojskiem”. URL: <https://www.gov.pl/web/edukacja/edukacja-z-wojskiem>

Стосовно навчальної програми, то вона, створена у співпраці Міністерства освіти та виховання та Міністерства національної оборони, включає адаптовані до віку учнів та їхніх психофізичних можливостей теми занять, форми їхнього проведення, питання, котрі розглядаються під час занять, кількість занять, а також рекомендації для військовослужбовців, що їх проводять.

Заняття мають комбінований практико-теоретичний характер: 2 години практики і 1 година теорії. Зустрічі з ветеранами проводяться у формі лекції, бесіди або презентації, а їхня тематика визначається Міністром національної оборони. А самі заняття та зустрічі з ветеранами проводяться під час освітніх заходів у школі, обраній для участі в проекті. Для участі у заняттях учнів необхідна згода їхніх батьків (чи опікунів), а у випадку повнолітніх учнів – їхня власна згода.

Програма занять «Освіта з армією» включає наступні теми. На теоретичному занятті учні ознайомлюються з типами поведінки в кризових ситуаціях, поняттям про евакуацію та принципами організації укриття, методами надання першої медичної допомоги, поняттям інформаційних загроз, включаючи дезінформацію в Інтернеті та кіберзагрози, основам військової справи, оборони та безпеки, елементам цивільної оборони. На практичних заняттях учні опановують вправи з евакуації та виклику допомоги, виробляють навички серцево-легеневої реанімації, знайомляться з казармовим життям.

Окрім запровадження основ військової підготовки у школах у Польщі реалізується низка паралельних проектів підготовки усіх бажаючих починаючи з п'ятнадцятилітнього віку. Весною 2023 р. польський уряд запровадив курси базової військової підготовки «Trenuj jak żołnierz» («Тренуйся як солдат») – продовження проекту «Trenuj z wojskiem» («Тренуйся з армією») – суботніх навчань для цивільного населення у військових частинах, що були ініційовані у 2020 р. і тривають досі²¹¹ [8]. Впродовж жовтня – листопада 2022 р. це навчання пройшло 4 тис. осіб. Станом на квітень 2025 р. було проведено 5 наборів, що охопили 28 тис. добровольців. На заняттях з поводження у військово-кризових ситуаціях та

²¹¹ Trenuj z wojskiem. URL: <https://www.gov.pl/web/obrona-narodowa/szkolenia-wojskowe-dla-kazdego-w-projeckie-trenuj-z-wojskiem-5>

цивільної оборони під час кількогодинних суботніх занять навчають користуватися зброєю, в тому числі й гранатами, вести рукопашний бій, надавати медичну допомогу на полі бою, виживати в польових умовах та шукати схованки й облаштовувати укриття. У 2025 році вже вшосте оголошувався набір на ці навчання. Проект «Тренуйся з армією» не є формою військової служби – він не передбачає військової присяги чи необхідності мобілізації. Він також не є формою загальної військової підготовки. «Тренуйся з армією» – це продовження формату суботніх тренувань для охочих, які проводять солдати в дружній атмосфері. Це виключно спосіб провести час з військовими та вивчити основи виживання та подолання труднощів у складних умовах.

Метою цих ініціатив було розширення кола учасників заради розбудови кадрового резерву Збройних сил Польщі та популяризація військової служби. Реалізація цього відбувається через організацію занять військово-оборонного характеру. Координатором цього стало Міністерство національної оборони, а організатором – військової частини.

Проект – «Тренуйся як солдат» – це розширена 16-денна версія навчання для добровольців, впродовж яких два дні відводяться на попередні військові збори, а 14 днів – у військових частинах країни (8 годин щоденно). Участь у цих тренуваннях безкоштовна, понад те – добровольцям запропоновано фінансову винагороду за успішне проходження навчань. Військові частини забезпечують добровольців харчуванням, проживанням, спорядженням та страхуванням. Навчання має завершитись складанням військової присяги та вступом до пасивного резерву Війська Польського. Впродовж першого набору у 2023 р. до цього проекту було долучено понад тисячу осіб.

До навчання запрошуюються громадяни Польщі від 15 до 65 років, котрі не мають медичних застережень. Заняття включають такі форми діяльності, як: основи користування зброєю (стрільба на навчальному симуляторі); основи виживання; основи ближнього бою; основи військової тактики; види сигналізації; одягання протигаза; метання навчальної гранати; знання місцевості та марширування; основи першої медичної допомоги²¹².

²¹² Regulamin projektu/kampanii “Trenuj z wojskiem 6”. URL: https://wcrzeszow.wp.mil.pl/u/documents/regulamin_uczestnictwa_tzw6.pdf

Кожен підрозділ впроваджує однаковий план навчання, адаптуючи його до логістичних та навчальних можливостей відповідно до своїх можливостей та специфіки діяльності. Кількість учасників занять лімітована – не більше ніж 200 та не менше за 50 осіб у одному підрозділі.

Весною 2024 р. було започатковано програму «Wakacje z wojskiem» («Канікули з армією»). Це стратегічний проєкт Міністерства національної оборони та Збройних сил Республіки Польща, метою якого також є збільшення потенціалу резервістів та популяризація військової служби. Проєкт вписується в ширший контекст масового зміцнення польського суспільства. Добровільна форма військової служби спрямована на розбудову військового потенціалу – тобто солдатів на службі та в резерві, а також – і навіть понад усе – на створення сильного, свідомого та стійкого суспільства. З відозви Міністерства національної оборони: «Кожен навчений військовий – це справжній оплот громади. Це людина з навичками та знаннями, як поводитися у разі загрози, кризи та війни. Нам потрібно якомога більше таких людей. А особливо в наш час – молодь шкільного, академічного та продуктивного віку. Це покоління визначатиме нашу безпеку. Наш обов'язок – створити умови для розвитку ідеї оборони в Польщі. Кожному, хто хоче служити в армії, буде надана така можливість, і ми «підлаштуємо» пропозицію під його можливості – чи то на вихідні, чи то на «повний робочий день». З іншого боку, ми приділяємо велику увагу людям, які щодня є лікарями, водіями трамваїв, вчителями чи підприємцями, але також хочуть зробити свій внесок у польську безпеку та бути готовими підтримувати країну та захищати свою родину. Саме для них ми готуємо численні навчальні курси та формати, що дозволяють зручно та за гнучким графіком проходити військову підготовку. І нам потрібні такі настрої. «Відпустка з армією» – це виконання обов'язку перед батьківщиною та близькими. Це вияв відповідальності за власне життя та безпеку інших. Це привід пишатися тим, що ти робиш «велику справу» та «досягаєш успіху». Це важливий аспект для молоді. Це своєрідний «іспит на зрілість»²¹³.

²¹³ Brief projektu “Wakacje z wojskiem”. URL: https://www.cmielow.pl/asp/pliki/Aktualnosci_2025/20250522_brief_projektu_wakacje_z_wojskiem_12_05_25.pdf

Керівництво Збройних сил значно розширило програму, пропонуючи молодим добровольцям у віці 18 – 35 років, тобто повнолітнім, провести свої канікули на військових зборах. Проект літньої служби орієнтований, перш за все, на випускників середньої школи та студентів, а також тих, хто шукає роботу. Тривалість однієї сесії 27 днів за навчання впродовж якої кожен отримує близько 6000 злотих (1500 \$) – зарплату солдата, а також «дуже цінний запис у вашому майбутньому резюме. Солдатів цінують і поважають, а добровільна військова служба є доказом наполегливості, високої обізнаності та дисципліни»²¹⁴. Служба в цьому випадку може бути альтернативою звичайній сезонній роботі. У відозві бачимо рекомендацію комплектувати групи за певним віком і уникати змішування поколінь, з особливою увагою ставитися до тих, хто виявляє зацікавлення.

Програма «Канікули з армією» охоплює 70 локацій по всій країні, що дає можливість обрати відповідну військову частину – за місцем розташування, часом проходження, видом служби. Можна випробувати себе, серед іншого, як солдата сухопутних військ – піхотинця, а також моряка, десантника, танкіста, ракетника тощо. Військові вербувальники мають підібрати відповідну модель служби для кожного. Запроваджено максимально просту реєстрацію через електронну систему чи дзвінок на «гарячу» лінію.

Кожне заняття включає стрільбу, виживання в польових умовах, рукопашний бій, військову тактику, навчання на військовій техніці тощо. Це також означає отримання унікального професійного та життєвого досвіду. Крім того, кожен доброволець після такого навчання має можливість долучитися до Збройних сил Республіки Польща на триваліший період – як солдат активного резерву, територіальної оборони, професійний військовий чи курсант військової академії. Впродовж першого набору проекту «Канікули з армією», що тривав з 10 червня по 14 вересня 2024 р. базову підготовку пройшло 11 тис. добровольців (понад 8 тис. чоловіків та майже 2500 жінок). У 2025 р. оголошено другий набір на військові навчання на канікулах.

²¹⁴ Brief projektu...

ВИСНОВКИ

Досвід Республіки Польща у сфері впровадження військової освіти у шкільну систему засвідчує поступову, але послідовну трансформацію підходів до підготовки молоді в умовах зростання безпекових загроз. Від відмови від обов'язкової військової підготовки у 1990-х рр. до створення сучасних інституціоналізованих програм держава пройшла шлях експериментального пошуку, апробації різних моделей та їх подальшої стандартизації.

Ключовим досягненням польської моделі стало поєднання освітнього та оборонного компонентів через тісну взаємодію Міністерства освіти та Міністерства національної оборони. Це дозволило забезпечити методичну уніфікацію навчальних програм, підвищити якість практичної підготовки та інтегрувати шкільну освіту у ширшу систему формування кадрового резерву збройних сил. Важливу роль відіграло також нормативно-правове закріплення військових класів у системі освіти, що забезпечило їх сталість та контрольованість.

Аналіз розвитку програм – від парамілітарних класів до «Підрозділів військової підготовки» та ініціативи «Освіта з армією» – демонструє зростання ролі практичної складової, орієнтацію на формування конкретних навичок поведінки у кризових ситуаціях та розширення цільової аудиторії. Додаткові добровільні програми («Тренуйся з армією», «Канікули з армією») підсилюють цей ефект, створюючи багаторівневу систему підготовки громадян різного віку.

Для України цей досвід є особливо актуальним. Його адаптація може сприяти формуванню цілісної моделі національно-патріотичного та військово-безпекового виховання, що поєднує шкільну освіту з практичною підготовкою та участю військових інституцій. Водночас важливо враховувати необхідність стандартизації програм, належного ресурсного забезпечення та координації між державними структурами.

Отже, польська модель військової освіти демонструє ефективність комплексного підходу до підготовки суспільства до сучасних викликів безпеки та може слугувати орієнтиром для розробки відповідних стратегій в Україні.

АНОТАЦІЯ

У статті проаналізовано трансформацію військової освіти у шкільній системі Республіки Польща в умовах зростання сучасних безпекових викликів. Актуальність дослідження зумовлена відновленням мілітарних загроз у Європі, що пов'язано з агресивною політикою Російської Федерації, зокрема після 2007 р., а також необхідністю формування ефективних механізмів підготовки громадян до дій у кризових та воєнних ситуаціях.

Розглянуто еволюцію підходів до військової підготовки молоді в Польщі: від скасування обов'язкової військової підготовки у 1990-х рр. до впровадження сучасних інституціоналізованих моделей, інтегрованих у систему загальної середньої освіти. Особливу увагу приділено розвитку уніформованих (парамілітарних) класів, їх стандартизації у межах програми «Сертифіковані військові уніформовані класи» та подальшій трансформації у «Підрозділи військової підготовки», які стали складовою національної освітньої системи.

Проаналізовано зміст і структуру навчальних програм, зокрема співвідношення теоретичної та практичної підготовки, роль військових інституцій у навчальному процесі, а також механізми координації між Міністерством освіти та Міністерством національної оборони Польщі. Висвітлено новітні ініціативи, зокрема програму «Освіта з армією», спрямовану на формування базових навичок поведінки у надзвичайних ситуаціях серед широкого кола учнів.

Окремо розглянуто додаткові форми добровільної військової підготовки населення («Тренуйся з армією», «Тренуйся як солдат», «Канікули з армією»), що доповнюють шкільну освіту та сприяють розширенню кадрового резерву збройних сил і підвищенню стійкості суспільства.

Зроблено висновок про ефективність польської моделі як комплексної системи військово-безпекової освіти, що поєднує формальну освіту з практичною підготовкою та державною політикою у сфері оборони. Обґрунтовано доцільність адаптації окремих елементів цього досвіду в Україні з урахуванням сучасних умов війни та необхідності зміцнення обороноздатності держави.

ABSTRACT

The article analyzes the transformation of military education within the school system of the Republic of Poland in the context of contem-

porary security challenges. The relevance of the study determined by the resurgence of military threats in Europe, primarily linked to the aggressive policy of the Russian Federation since 2007, as well as the growing need to develop effective mechanisms for preparing citizens to respond to crisis and wartime situations.

The study examines the evolution of approaches to youth military training in Poland, from the abolition of compulsory military education in the 1990s to the introduction of modern institutionalized models integrated into the general secondary education system. Particular attention is paid to the development of uniformed (paramilitary) classes, their standardization within the “Certified Military Uniformed Classes” program, and their subsequent transformation into “Military Preparation Units,” which have become an integral part of the national education system.

The article analyzes the content and structure of educational programs, including the balance between theoretical and practical training, the role of military institutions in the educational process, and the mechanisms of coordination between the Ministry of Education and the Ministry of National Defence of Poland. Recent initiatives are also highlighted, particularly the “Education with the Army” program, aimed at developing basic skills for behavior in emergency situations among a wide range of students.

In addition, the study considers supplementary forms of voluntary military training (“Train with the Army,” “Train as a Soldier,” “Holidays with the Army”), which complement formal education, contribute to expanding the reserve personnel of the armed forces, and enhance societal resilience.

The article concludes that the Polish model represents an effective comprehensive system of military and security education that combines formal schooling, practical training, and state defense policy. The feasibility of adapting selected elements of this experience in Ukraine is substantiated, taking into account the current conditions of war and the need to strengthen national defense capacity.

ЛІТЕРАТУРА

1. Волков В. Національно-патріотичне виховання: сучасний зарубіжний досвід для України. *Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії*. 2020. Вип. 28. С. 31–35. DOI: <https://doi.org/10.30970/2307-1664.2020.28.4>

2. Журба К. Зарубіжний досвід підготовки школярів до захисту своєї країни. *Нова педагогічна думка*. 2022. Вип. 3 (111). С. 107–111. DOI: 10.37026/2520-6427-2022-111-3-107-111
3. Журба К., Канишевська Л. Оборонна освіта та допризовна підготовка молоді в країнах НАТО (досвід Польщі). *Наука і техніка*. 2025. Вип. 6 (47). С. 528–537. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6025-2025-6\(47\)-528-537](https://doi.org/10.52058/2786-6025-2025-6(47)-528-537)
4. Пахотіна Т. Патріотичне виховання в Республіці Польща: нормативні засади. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2021. № 3 (107). С. 510–519. DOI 10.24139/2312-5993/2021.03/510-519
5. Юзич Ю. Військове виховання юнацтва у країнах НАТО. А що в Україні? *Реанімаційний Пакет Реформ*. 2021. URL: <https://rpr.org.ua/news/viys-kove-vykhovannia-iunatstva-u-krainakh-nato-a-shcho-v-ukraini/> (дата звернення: 16.07.2025).
6. Brief projektu „Wakacje z wojskiem”. URL: https://www.cmielow.pl/asp/pliki/Aktualnosci_2025/20250522_brief_projektu_wakacje_z_wojskiem_12_05_25.pdf
7. Certyfikowane Wojskowe Klasy Mundurowe. URL: <https://www.gov.pl/web/obrona-narodowa/pilotazowy-program-dla-klas-mundurowych>
8. Falkowski Z. Zarys problematyki edukacji obronnej młodzieży w latach 1946–1990. *Klasy mundurowe. Od teorii do dobrych praktyk*. Warszawa: Akademia Obrony Narodowej, 2016. S. 64–65.
9. Glińska P. Klasy wojskowe po nowemu. *Polska Zbrojna*. 2019. URL: <https://polska-zbrojna.pl/home/articleshow/29081>
10. Glińska P. Uczniowie z certyfikatami. 2020. URL: <https://pzevo.azurewebsites.net/home/articleshow/31088?t=Uczniowie-z-certyfikatami#:~:text=Pilota%20program%20E2%80%9ECertyfikowane%20Wojskowe%20Klasy%20Mundurowe%20%9D%20resort,uczniowie%20realizuj%20licz%20%20licz%20%20godzin%20program%20edukacji>
11. Komunikat Ministra Edukacji z dnia 17 kwietnia 2024 r. o ustanowieniu przedsięwzięcia pod nazwą “Edukacja z wojskiem”. URL: <https://www.gov.pl/web/edukacja/edukacja-z-wojskiem>
12. Konarski L., Koter M., Loranty K., Mazurek M., Skrabacz, A., Urych I. (2016). Koncepcja programowo-organizacyjna włączenia klas wojskowych szkół ponadgimnazjalnych do procesu szkolenia rezerw

osobowych Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej. *Klasy mundurowe. Od teorii do dobrych praktyk*. Warszawa: Akademia Obrony Narodowej. S. 127–140.

13. Mika M. Program nauczania dla szkół ponadgimnazjalnych przedmiotu «Edukacja wojskowa», Warszawa, 2017.

14. Raszewski P. Legia mocno terytorialna. *“Polska Zbrojna”*. 2017. N 6. S. 26–28.

15. Regulamin projektu/kampanii “Trenuj z wojskiem 6”. URL: https://wcrzeszow.wp.mil.pl/u/documents/regulamin_uczestnictwa_tzw6.pdf

16. Śliwerski B., Klonowska I. Edukacja paramilitarna jako potencjał kadr dla służb mundurowych. Lodz: Lodz University Press, 2025. 104 s. DOI: <https://doi.org/10.18778/8331-717-5>

17. Smyrgała D. Odpowiedź Podsekretarz Stanu w Ministerstwie Obrony Narodowej na interpelację nr 14161 w sprawie pilotażowego programu MON dla klas mundurowych, Warszawa, 4.01.2018. URL: <http://www.sejm.gov.pl/sejm8.nsf/InterpelacjaTresc.xsp?key=1621C30A>

18. Strategia Rozwoju Systemu Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej–2022. Warszawa, 2013. 80 s. URL: <https://www.prawo.pl/akty/m-p-2013-377,17989738.html>

19. Trenuj z wojskiem. URL: <https://www.gov.pl/web/obrona-narodowa/szkolenia-wojskowe-dla-kazdego-w-projekcie-trenuj-z-wojskiem-5>

20. Urych I., Mocarski A. Edukacja wojskowa młodzieży. Na gruncie teorii i doświadczeń. Akademia Sztuki Wojennej, 2023. 296 s.

21. Wojskowe Centrum Rekrutacji. URL: <https://wcrwarszawa-praga.wp.mil.pl/pozostae-2017-01-16-v/projekty-mon/klasy-wojskowe/#:~:text=Co%20dalej%20z%20Certyfikowanymi%20Wojskowymi,Mundurowe%2C%20kt%C3%B3re%20stopniowo%20b%C4%99d%C4%85%20wygaszane>.

22. Zaczek-Zaczyński K. M. Przystosowanie wojskowe i obronne młodzieży polskiej. *Wiedza Obronna*. 2000. N 2. S. 109–118.

23. Zakrzewski W., Furdyna M. Udział studentów ochotników w realizacji programu „Legia Akademicka” wyrazem patriotycznych postaw młodzieży. *Studia Administracji i Bezpieczeństwa*. 2020. N 8. S. 63–72.

Інформація про автора:

Лазурко Лідія Миколаївна,
доктор історичних наук, професор, професор кафедри історії
України та правознавства Дрогобицького державного педагогіч-
ного університету імені Івана Франка, вул. Івана Франка, 24,
Дрогобич, Україна, 82100

Information about the author:

Lazurko Lidiia Mykolaivna,
PhD hab. (History), Professor,
Professor at the Department of Ukrainian History and Law
Ivan Franko Drohobych State Pedagogical University,
24 Ivan Franko Str., Drohobych, Ukraine, 82100